

Marta Kłopocka-Jasińska¹

Pojęcie sprawy w świetle art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²

Słowa kluczowe: Europejski Trybunał Praw Człowieka, prawo do rzetelnego procesu, zakres zastosowania art. 6 Konwencji, cywilne prawa i obowiązki, oskarżenie w sprawie karnej

Keywords: European Court of Human Rights, right to a fair trial, the scope of Article 6, civil rights and obligations, criminal charge

Streszczenie

Celem artykułu jest krytyczna analiza orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczącego rodzajów postępowań, do których zastosowanie znajduje art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Autorka koncentruje się na zdekodowaniu znaczenia terminu „sprawa”, którym posługuje się powyższy przepis. Rozważania obejmują zarówno sprawy, w których rozstrzyga się o cywilnych prawach i obowiązkach jednostki („sprawy cywilne”) jak i o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niej sprawie karnej („sprawy karne”). Analizie poddane są stosowane przez Trybunał kryteria warunkujące uznanie konkretnej sprawy za cywilną bądź karną w rozumieniu art. 6. Autorka akceptuje co do zasady podejście Trybunału Strasburskiego w tej materii, ale dostrzega również potrzebę dalszego doprecyzowania stosowanych kryteriów w celu uniknięcia

¹ Autorka jest adiunktem na Wydziale Prawa i Administracji Wyższej Szkoły Prawa im. Heleny Chodkowskiej. E-mail: marta.klopocka-jasinska@prawowroclaw.edu.pl.

² Artykuł powstała w ramach projektu badawczego realizowanego na Uniwersytecie Wrocławskim, sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2013/08/A/H55/00642.

rozbieżności w orzecznictwie oraz zapewnienia większej przewidywalności trybunalskich rozstrzygnięć.

Summary

The applicability of Article 6 of the European Convention on Human Rights *ratione materiae*

The aim of the paper is to analyze and critically assess the jurisprudence of the European Court of Human Rights concerning the applicability of the Article 6 of the European Convention on Human Rights to national legal proceedings. The latter provision refers to cases in which the civil rights and obligations of individual or any criminal charge against him are determined. The author discusses the criteria which enable to qualify the case as civil or criminal in the autonomous meaning of the European Convention on Human Rights. She accepts in general the approach of the European Court of Human Rights, but underlines a need for further clarifications of applied criteria, to avoid inconsistency and allow the future case-law to be predictable.

★

I.

Artykuł 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: Konwencji) odnosi się do zespołu gwarancji związanych z prawem do rzetelnego procesu (*right to a fair trial*). Jednym z istotnych aspektów tego prawa jest zakres jego zastosowania. Temu właśnie zagadnieniu poświęcone zostało niniejsze opracowanie. Nie można uznać, że temat ten nie był dotychczas poruszany w polskim piśmiennictwie³. Moim zamiarem jest jednak spojrzenie na problematykę zakresu zastosowania art. 6 ust. 1 z nieco innej perspektywy, a mianowicie przez pryzmat pojęcia sprawy oraz analiza i ocena dotychczasowego orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w kwestii kryteriów, którymi posługuje się ten organ badając czy konkretna sprawa może zostać uzna-

³ P. Hofmański, A. Wróbel, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych wolności*. t. I, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, s. 246–287.

na za sprawę w rozumieniu Konwencji. Warto w tym miejscu zastrzec, że wyraz „sprawa” nie pojawia się w angielskiej wersji językowej Konwencji. Występuje on w wersji w języku francuskim (*cause*) oraz w polskim przekładzie wersji angielskiej⁴. Uznałam zatem, że z perspektywy polskiego czytelnika pojęcie „sprawy” będzie właściwe dla ustalenia zakresu zastosowania art. 6 Konwencji, tym bardziej, że zostało ono już użyte w podobnym kontekście przez polskich autorów⁵. Terminem sprawy posługuje się również polski Trybunał Konstytucyjny określając zakres zastosowania art. 45 Konstytucji.

Przyjmuje się, że art. 6 ust. 1 Konwencji formułuje prawo do rzetelnego postępowania, natomiast art. 6 ust. 2 i 3 dotyczą szczegółowych gwarancji odnoszących się do postępowań w sprawach karnych (w rozumieniu konwencyjnym)⁶. Zgodnie z art. 6 ust. 1 *in principio* „każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej”. Gwarancje w nim określone przysługują zatem każdemu w sprawach, w których rozstrzyga się o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko tej osobie sprawie karnej. Tylko pozornie jednak gwarancje przewidziane w art. 6 odnoszą się jedynie do spraw, które w prawie krajowym traktowane są jako cywilne i karne. W rzeczywistości zakres zastosowania tego przepisu jest dużo szerszy, gdyż terminy zawarte w Konwencji mają charakter autonomiczny⁷,

⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, (Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 284).

⁵ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 250, 274, 281.

⁶ M. Mole, C. Harby, *The right to a fair trial. Guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights. Human Rights Handbooks* nr 3, Belgia 2006, s. 5, R. White, C. Ovey, *The European Convention on Human Rights*, Oxford 2010, s. 242. P. Leach, *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, Oxford 2011, s. 263. Krytycznie na temat wewnętrznej struktury art. 6 w orzecznictwie ETPCz R. Goss, *Criminal Fair Trial Rights. Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Oxford i Portland, Oregon 2014, s. 65 i n.

⁷ A. Wiśniewski, *Interpretacja autonomiczna w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2005, t. XIII, s. 128.

a dodatkowo Trybunał interpretuje je w drodze wykładni ewolucyjnej (dynamicznej)⁸, zgodnie z duchem Konwencji.

Pojęcie sprawy na gruncie Konwencji wydaje się zatem kluczowe dla określenia zakresu zobowiązań państw dotyczących standardów rzetelnego postępowania sądowego. Przy czym, aby pojęcie to było przydatne musi być na tyle uniwersalne by uwzględniać różnice, jakie występują w systemach prawnych poszczególnych państw, a jednocześnie na tyle konkretne by dać jasny, czytelny przekaz odnośnie do katalogu postępowań, w których istnieje obowiązek zagwarantowania konwencyjnych standardów. Pojęcie sprawy z art. 6 ust. 1 Konwencji nie jest jednorodne, ale odnosi się do dwóch kategorii spraw, których przedmiotem jest albo „rozstrzygnięcie o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym” albo „rozstrzygnięcie o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej sprawie karnej”. Ogólnie rzecz ujmując, jeśli sprawy nie da się zakwalifikować jako należąca do jednej z powyższych kategorii, pozostaje ona poza zakresem zastosowania gwarancji z art. 6. Z tego powodu istotne jest ustalenie, jakie kryteria mają znaczenie przy ocenie, czy konkretna sprawa może być uznana za sprawę w rozumieniu art. 6, tym bardziej, że są one zróżnicowane w zależności od rodzaju sprawy.

II.

W pierwszej kolejności należy rozważyć, co mieści się pod pojęciem sprawy, której przedmiotem jest „rozstrzygnięcie o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym”. Trybunał nie stworzył w tym wypadku abstrakcyjnej definicji terminu „cywilne prawa i obowiązki”, ale na podstawie jego dotychczasowych wypowiedzi orzeczniczych można wyodrębnić kryteria, którymi posługuje się ten organ przy ocenie, czy konkretna sprawa może być uznana za sprawę, w której rozstrzyga się o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym⁹. W przeciwieństwie jednak do spraw

⁸ A. Wiśniewski, *Wykładnia ewolucyjna Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r.*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2005, t. XIV, s. 543 i n.

⁹ P. van Dijk, [w:] *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, red. P. van Dijk, F. van Hoof, A. van Rijn, L. Zwaak, Antwerpia–Oxford 2006, s. 516.

o charakterze karnym, o czym szerzej w dalszej części opracowania, Trybunał nie podjął się wskazania uniwersalnych przesłanek porównywalnych do tych, jakie wykreował na tle sprawy *Engel*¹⁰. Oznacza to konieczność analizowania *a casu ad casum* czy dana sprawa może zostać uznana za cywilną w rozumieniu Konwencji. Przy czym szczególną rolę odgrywa tutaj materialna treść, charakter oraz skutki konkretnego prawa czy obowiązku, choć nie pozostaje bez znaczenia jego usytuowanie w krajowym porządku prawnym. Jednakże ustalenie w świetle przepisów prawa krajowego, że sprawa nie dotyczy „cywilnych praw i obowiązków” nie jest przesądzające ze względu na autonomiczny charakter tego terminu¹¹. Już we wczesnym orzecznictwie Trybunał potwierdził, że o uznaniu sprawy za „cywilną” w rozumieniu Konwencji nie może decydować wyłącznie fakt zakwalifikowania danej sprawy w świetle prawa krajowego jako cywilna, gospodarcza czy administracyjna, podobnie jak charakter organu (sąd powszechny, organ administracyjny) właściwego do jej rozpoznania¹². Należy zatem stwierdzić, że kwalifikacja sprawy według prawa wewnętrznego w danym państwie ma znaczenie pomocnicze i może być traktowana jako punkt wyjścia do dalszych rozważań¹³.

W piśmiennictwie podejmowane są próby systematyzowania wypowiedzi Trybunału na temat znaczenia pojęcia „praw i obowiązków o charakterze cywilnym” oraz kryteriów, którymi posługuje się ten organ przy ocenie konkretnych spraw¹⁴. P. Hofmański i A. Wróbel przywołując literaturę niemiecką podnoszą, że o zastosowaniu art. 6 do danej sprawy przesądza spełnienie kumulatywnie następujących przesłanek:

- chodzi o prawo lub obowiązek, które wywodzą się z prawa krajowego;
- istnieje rzeczywisty i poważny spór, którego rezultat jest bezpośrednio rozstrzygający dla tego prawa lub obowiązku;

¹⁰ Za R. White, C. Ovey, op.cit., s. 248. Wyrok ETPCz z 8 czerwca 1976 r. w sprawie *Engel i inni* p. Holandii, skargi nr 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72.

¹¹ Wyrok ETPCz z 28 czerwca 1978 r. w sprawie *König* p. Niemcom, nr skargi 6232/73, § 88 i n.

¹² Wyrok ETPCz z 16 lipca 1971 r. w sprawie *Ringeisen* p. Austrii, skarga nr 2614/65; przywołany wyżej wyrok w sprawie *König* p. Niemcom, wyrok ETPCz z 27 października 1987 r. w sprawie *Pudas* p. Szwecji, nr skargi 10426/88.

¹³ P. van Dijk, op.cit., s. 516.

¹⁴ Ibidem oraz R. White, C. Ovey, op.cit., s. 247–254.

– prawo lub obowiązek ma charakter cywilny¹⁵.

Podobnie w Wytycznych w zakresie stosowania artykułu 6¹⁶ dostępnych na stronie internetowej ETPCz wskazuje się, że stosowanie art. 6 ust. 1 w sprawach cywilnych uzależnione jest po pierwsze od zaistnienia „sporu”. Po drugie, spór ten musi dotyczyć „praw i obowiązków”, co do których można stwierdzić – „przynajmniej na poziomie debaty” – że uznawane są na podstawie prawa wewnętrznego, a po trzecie takie „prawa i obowiązki” muszą mieć charakter „cywilny” w rozumieniu Konwencji¹⁷.

Jednym z elementów¹⁸ pozwalających ocenić czy sprawa dotyczy „cywilnych praw i obowiązków” jest istnienie sporu (fr. *contestation*, ang. *dispute*)¹⁹ co do prawa lub roszczenia albo obowiązku o cywilnoprawnym charakterze, który możemy w świetle orzecznictwa strasburskiego opisać jako różnica zdań bądź opinii między dwiema lub więcej osobami, które pozostają w relacji do rzeczonoego prawa, roszczenia czy obowiązku²⁰. Stronami sporu dotyczącego cywilnych praw i obowiązków mogą być osoby fizyczne lub prawne. Jedną ze stron może być organ władzy publicznej, którego decyzja czy działanie oddziaływa na inną osobę prywatną²¹. Spór wystąpi również w sytuacji, gdy decyzja organu władzy publicznej jako korzystna dla jej adresata – nie została przez niego zaskarżona, ale zakwestionował ją inny organ

¹⁵ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 254. Zob. też D. Vitkauskas, G. Dikov, *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights*, Strasburg 2012, s. 11, R. White, C. Ovey, op.cit., s. 247 oraz P. Leach, op.cit., s. 265.

¹⁶ *Wytyczne w zakresie stosowania artykułu 6. Prawo do rzetelnego procesu sądowego (aspekt cywilny)*, http://echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis&c=#n1347458601286_pointer, (25.01.2016).

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Elementy omawiam według kolejności przyjętej w *Wytycznych*.

¹⁹ Wyroki ETPCz z 20 maja 2008 r. w sprawie *Gülmez* p. Turcji, § 27–28; z 20 marca 2009 r. w sprawie *Gorou* p. Grecji (nr 2), skarga nr 12686/03, § 28–29; z 4 października 2007 r. w sprawie *Sanchez Cardenas* p. Norwegii, skarga nr 12148/03, § 46; z 17 marca 1997 r. w sprawie *Neigel* p. Francji, skarga nr 18725/91, § 38; z 28 września 1995 r. w sprawie *Scollo* p. Włochom, skarga nr 19133/91, § 44.

²⁰ P. van Dijk, op.cit., s. 519 i cyt. tam orzecznictwo.

²¹ Zob. przywoływaną wyżej sprawę *Ringeisen*, § 94. Warto zasygnalizować, że początkowo kwestia możliwości zastosowania art. 6 ust. 1 do sporów pomiędzy jednostką a państwem dotyczących praw kwalifikowanych w prawie wewnętrznym jako wywodzące się z prawa administracyjnego nie była taka oczywista. Na ten temat R. White, C. Ovey, op.cit., s. 247–248.

władzy publicznej lub osoba²². W rezultacie podważenie tej decyzji może wpłynąć negatywnie na sytuację jej adresata, a tym samym zainicjuje spór między nim a podmiotem, który decyzję zakwestionował.

Kluczowym dla wyjaśnienia przesłanki sporu jest wyrok w sprawie *Bentham* p. Niderlandom²³. Trybunał stwierdził w nim, że po pierwsze „zgodność z duchem Konwencji” wymaga by termin „spór” nie był rozumiany zbyt technicznie, ale powinno mu się nadawać bardziej materialne znaczenie, niż formalne. Po drugie, spór może dotyczyć nie tylko faktycznego istnienia jakiegoś prawa, lecz także jego zakresu i sposobu wykonywania. Może on dotyczyć zarówno kwestii prawnych, jak i kwestii faktycznych. Po trzecie, spór musi być autentyczny (rzeczywisty) i mieć poważny charakter, a po czwarte wyrażenie „spór dotyczący praw i obowiązków o charakterze cywilnym” odnosi się do wszelkich postępowań, których wynik jest rozstrzygający dla takiego prawa lub obowiązku. Trybunał podkreślił jednak, że dla zastosowania art. 6 ust. 1 Konwencji nie jest wystarczające bardzo słabe, luźne powiązanie (*tenuous connection*) albo odległe skutki (*remote consequences*). Oznacza to, że „cywilne prawa i obowiązki” mają być przedmiotem albo jednym z przedmiotów sporu, a rezultat postępowania powinien być bezpośrednio rozstrzygający dla tego prawa (obowiązku). Wymóg ten zostanie spełniony w sytuacji, gdy orzekanie o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnoprawnym jest pierwotnym i zasadniczym celem postępowania²⁴, ale nie jest to warunek konieczny. Może być również tak, że art. 6 będzie miał zastosowanie do postępowania, którego celem nie jest wprawdzie orzekanie o prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym, ale jest ono w jakiś sposób rozstrzygające dla tych praw i obowiązków lub wywiera czy może wywrzeć na nie określony wpływ albo odnosi się do ich istnienia, zakresu lub wykonywania²⁵. Prawem o charakterze cywilnym może być roszczenie dochodzone przez osobę trzecią, która uczestniczy w postępowaniu karnym jako interwenient w celu otrzymania odszkodowania. Podobnie, jeśli decyzja administracyjna dotyczy praw o charakterze cywilnoprawnym osób trzecich, mają one prawo do zaskarżenia takiej decyzji do sądu.

²² P. van Dijk, op.cit., s. 519.

²³ Wyrok ETPCz z 23 października 1985 r., skarga nr 8848/80, § 32.

²⁴ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 259.

²⁵ P. van Dijk, op.cit., s. 521–522.

Kolejnym elementem uwzględnianym przez Trybunał przy badaniu czy sprawa może zostać uznana za cywilną w rozumieniu Konwencji jest istnienie podstawy dla prawa, roszczenia lub obowiązku w krajowych przepisach prawnych²⁶. P. Hofmański i A. Wróbel zwracają uwagę, że pojęcie „prawo/roszczenie i obowiązek” w rozumieniu art. 6 jest pojęciem prawa materialnego, które ma co prawda charakter autonomiczny, a w konsekwencji interpretowane jest szeroko przez Trybunał, ale nie ma autonomicznego znaczenia materialno-prawnego²⁷. W rezultacie, punktem wyjścia dla ustalenia istnienia prawa lub obowiązku jest zawsze badanie czy ma ono swoją dostateczną materialną podstawę w prawie krajowym²⁸. Przyjmuje się, że skarżący musi być w stanie dochodzić tego prawa mając uzasadnione podstawy w prawie wewnętrznym²⁹. Można mieć jednak wątpliwości co do tego, na ile ta „materialna podstawa prawna” będzie dla Trybunału uzasadniona i wystarczająca w konkretnej sprawie, skoro dopuszcza się by była ona sporna, dyskusyjna (*at least on arguable grounds*)³⁰. Prawo, na które powołuje się skarżący powinno mieć swoje umocowanie w krajowych przepisach prawnych, co wcale nie oznacza, że musi z nich jednoznacznie wynikać. Wyrażenie „*on arguable grounds*”, którym posługuje się Trybunał pozwala mu na dużą swobodę w ocenie argumentacji przedstawionej przez strony w kwestii istnienia dostatecznej podstawy prawnej w przepisach prawa wewnętrznego³¹.

Analizując orzecznictwo tego organu nie zawsze da się ustalić jakieś jednoznacznie obowiązujące reguły. Niekiedy znaczenie ma to, w jaki sposób sądy krajowe interpretują dane prawo i czy w konkretnej sprawie lub w analogicznych przypadkach badały one meritum wniosku skarżącego³². Nie

²⁶ Przywoływany wyżej wyrok w sprawie *Gorou* p. Grecji, § 27 oraz wyroki ETPCz z 28 września 1995 r. w sprawie *Procola* p. Luksemburgowi, nr skargi 14570/89 § 3; z 27 kwietnia 1989 r. w sprawie *Neves e Silva* p. Portugalii, skarga nr 11213/84, § 37.

²⁷ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 254. Wyrok ETPCz z 8 lipca 1987 r. w sprawie *O. p. Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 9276/81, § 54.

²⁸ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 254. *Wytyczne...*, s. 6.

²⁹ *Wytyczne...*, s. 6. Wyrok ETPCz z 19 października 2005 r. w sprawie *Roche* p. Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 32555/96, § 117.

³⁰ D.Vitkauskas, G.Dikov, op.cit., s. 11–12. Wyrok ETPCz z 19 maja 1997 r. w sprawie *Georgiadis* p. Grecji, skarga nr 21522/93, § 30 i cyt. tam wyroki.

³¹ P. van Dijk, op.cit., s. 517.

³² *Wytyczne...*, s. 7 i przywołanym tam wyroku ETPCz z 3 kwietnia 2012 w sprawie *Boulois* p. Luksemburgowi, skarga nr 37575/04, § 91 i 94. Wyrok ETPCz z 26 marca 1992 r. w sprawie *Editions Périscope* p. Francji, skarga nr 11760/85, § 38.

jest to jednak dla Trybunału wiążące³³, chociaż – jak sam wskazuje – organ ten musi mieć poważne powody, żeby nie uwzględnić ustaleń poczynionych przez sądy krajowe najwyższego szczebla w zakresie interpretacji prawa krajowego co do istnienia danego prawa³⁴. Nie jest też konieczne ustalenie, że w świetle wymogów prawa krajowego żądanie (skarga) skarżącego było zasadne (*well-founded*). Wystarczy, że było ono wystarczająco rozsądne i „możliwe do obrony” (*sufficiently tenable*)³⁵. Sam fakt, że żądanie skarżącego było przedmiotem postępowania sądowego może stanowić dostateczny argument za przyjęciem, że jego prawo było możliwe do obrony³⁶. Trzeba zaznaczyć, że nawet jeśli władze krajowe przy rozstrzygnięciu o przyznaniu środka wnioskowanego przez skarżącego korzystały z marginesu uznania, nie musi to wykluczać istnienia danego prawa, choć kwestia ta może być wzięta pod uwagę³⁷. Jeżeli prawo krajowe wyraźnie wyłącza możliwość dochodzenia konkretnego prawa przed sądem, Trybunał zajmuje stanowisko, że w tym zakresie nie może być mowy o żądaniu „możliwym do obrony”, a w konsekwencji zastosowaniu art. 6³⁸. Trybunał wychodzi z założenia, że celem art. 6 ust. 1 Konwencji nie jest kreowanie nowych praw materialnych, które nie mają podstawy prawnej w prawie krajowym, ale zapewnienie proceduralnej ochrony prawom już istniejącym³⁹. Warto jednak zwrócić uwagę, że dochodzenie roszczenia na drodze sądowej może zależeć nie tylko od treści prawa materialnego, lecz również od istnienia przeszkód natury proceduralnej⁴⁰. W tym drugim przypadku możliwe jest stosowanie art. 6 ust. 1 KE⁴¹. Przy rozstrzygnięciu czy dane ograniczenie ma charakter mate-

³³ Wyrok ETPCz z 8 stycznia 2004 r., w sprawie *Voggenreiter* p. Niemcom, skarga nr 47169/99, § 34–37.

³⁴ Przywołane wcześniej wyrok ETPCz w sprawie *Roche* p. Zjednoczonemu Królestwu, § 120 oraz w sprawie *Boulois* p. Luksemburgowi, § 91.

³⁵ Wyroki ETPCz w sprawach *Editions Périscope* p. Francji, § 38 oraz *Neves e Silva* p. Portugalii, § 37.

³⁶ Wyrok ETPCz z 8 lipca 1987 r. w sprawie *Baraona* p. Portugalii, skarga nr 10092/82, § 41.

³⁷ P. van Dijk, op.cit., s. 518.

³⁸ Ibidem i przywołane tam orzecznictwo.

³⁹ Decyzja ETPCz z 14 listopada 2002 r. w sprawie *Berkmann* p. Austrii, skarga nr 59879/00, § 2 i cytowane tam wyroki.

⁴⁰ *Wytyczne...*, s. 7.

⁴¹ D. Vitkauskas, G. Dikov, op.cit., s. 12.

rialny bądź proceduralny Trybunał kieruje się treścią przepisów prawa wewnętrznego oraz sposobem ich interpretacji przez sądy krajowe, ale i realiami konkretnej sprawy⁴².

Następny element, który służy Trybunałowi do oceny czy dana sprawa mieści się w zakresie zastosowania art. 6 Konwencji, to „cywilny” charakter spornego prawa (roszczenia) bądź obowiązku. Wyrażenie „cywilne prawa i obowiązki” ma znaczenie autonomiczne⁴³ i jest interpretowane w sposób najmniej zależny od treści prawa krajowego, na tle którego rozpatruje się konkretną sprawę⁴⁴. Jest to podyktowane występowaniem znaczących różnic w pojmowaniu praw cywilnych i praw publicznych w poszczególnych państwach. Chcąc więc ustalić czy dane prawo (obowiązek) może zostać uznane w rozumieniu Konwencji za prawo o charakterze cywilnym należy przede wszystkim zbadać jego materialną treść oraz skutki. Trudno to jednak uczynić bez odniesienia do przepisów prawa krajowego, stąd także i w tym wypadku punktem wyjścia jest prawo krajowe. Kwalifikacja konkretnego prawa według przepisów krajowych stanowi zatem dla Trybunału kryterium wstępne, z tym że kryterium to stosowane jest w zasadzie jednokierunkowo⁴⁵. Jeśli przedmiotowe prawo w krajowym systemie prawnym podlega prawu prywatnemu, wówczas art. 6 ust. 1 ma zastosowanie⁴⁶. Nie wywołuje też wątpliwości jego stosowanie w odniesieniu do sporów pomiędzy osobami prywatnymi, które w prawie krajowym uznawane są za spory cywilne⁴⁷. Jeżeli natomiast w prawie krajowym konkretnego państwa sporne prawo traktowane jest jako publiczne, nie musi to wcale wykluczać zastosowania art. 6 ust. 1 Konwencji. W tym sensie kwalifikacja według przepisów krajowych nie jest dla Trybunału wiążąca. Wówczas decydujące znaczenie ma treść i skutki prawa (jego osobisty, prywatny gospodarczy czy majątkowy charakter) oraz warunki jego

⁴² Wyroki ETPCz z 28 września 1995 r. w sprawie *Masson i Van Zon* p. Holandii, skargi nr 15346/89 i 15379/89, § 49 oraz w sprawach *Gorou* p. Grecji, § 29, *Roche* p. Zjednoczonemu Królestwu, § 121.

⁴³ A. Wiśniewski, *Interpretacja...*, s. 131.

⁴⁴ P. van Dijk, op.cit., s. 524.

⁴⁵ P. van Dijk zgrabnie określa to „jednokierunkową autonomią interpretacyjną” stwierdzając, że „*the autonomy of the interpretation is a one-way autonomy*”, idem, s. 524.

⁴⁶ P. van Dijk, op.cit., s. 524, P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 262.

⁴⁷ *Wytyczne...*, s. 8.

wykonywania⁴⁸. Trybunał identyfikuje cechy (elementy) prywatnoprawne⁴⁹ i publicznoprawne⁵⁰ spornego prawa i porównuje, które z nich są przeważające⁵¹. Jeśli zatem w konkretnej sprawie występuje przewaga elementów prywatnoprawnych nad publicznoprawnymi, art. 6 ust.1 znajduje zastosowanie⁵². P. Hofmański i A. Wróbel podają, że przy ocenie czy prawo, na które powołuje się skarżący ma charakter cywilny Trybunał kieruje się rozróżnieniem między prawem cywilnym (prywatnym) i prawem publicznym, które uzyskuje w drodze wartościującego porównywania systemów prawnych państw stron Konwencji⁵³. Znaczenie mają tutaj wpływ na cywilnoprawny status jednostki⁵⁴; cywilnoprawne i publicznoprawne aspekty danego sporu⁵⁵ oraz majątkowy/pieniężny charakter przedmiotu sporu⁵⁶. Za objęte zakresem art. 6 ust. 1 Trybunał uznawał postępowania, które w ramach prawa krajowego podlegały prawu publicznemu (w tym prawu administracyjnemu), ale ich wynik rozstrzygał o prawach i obowiązkach o charakterze prywatnym przez co kształtowały status cywilnoprawny skarżącego. Jako przykłady takich spraw można wskazać postępowania dotyczące zezwoleń na sprzedaż gruntów, prowadzenia prywatnej kliniki, zezwoleń budowlanych, prawa własności i wykorzy-

⁴⁸ W sprawie *H. p. Belgii* Trybunał oceniał status i warunki wykonywania zawodu adwokata w Belgii w celu ustalenia czy prawo do wykonywania tego zawodu może zostać uznane za cywilne w rozumieniu Konwencji. Wyrok ETPCz z 30 listopada 1987 r. w sprawie *H. p. Belgii*, skarga nr 8950/80, § 47.

⁴⁹ Jako elementy prywatnoprawne Trybunał oceniał np. osobisty i majątkowy charakter danego prawa, powiązanie z umową o pracę, a w odniesieniu do obowiązkowych ubezpieczeń społecznych ich podobieństwo do ubezpieczeń na rynku prywatnym. Zob. wyroki ETPCz z 29 maja 1986 r. w sprawie *Feldbrugge p. Holandii*, skarga nr 8562/79, § 37–39 oraz w sprawie *Deumeland p. Niemcom*, skarga nr 9384/81, § 71–73.

⁵⁰ Jako elementy publicznoprawne Trybunał oceniał np.: charakter regulacji, przymus określonego zachowania oraz domniemanie, że dana sfera objęta jest odpowiedzialnością państwa. Tak w wyrokach ETPCz z 29 maja 1986 r. w sprawie *Feldbrugge p. Holandii*, skarga nr 8562/79, § 31–35 oraz w sprawie *Deumeland p. Niemcom*, skarga nr 9384/81, § 65–69.

⁵¹ Wyrok ETPCz w sprawie *H. p. Belgii*.

⁵² P. van Dijk, op.cit., s. 524 oraz D. Vitkauskas, G. Dikov, op.cit., s. 14.

⁵³ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 263.

⁵⁴ Wyroki ETPCz w sprawach *Gorou p. Grecji*, § 31 oraz *Gülmez p. Turcji*, § 30.

⁵⁵ Wyroki ETPCz w sprawie *Feldbrugge p. Holandii*, § 31–40 oraz *Deumeland p. Niemcom*, § 60–74.

⁵⁶ Wyrok ETPCz z 16 września 1996 r. w sprawie *Süssmann p. Niemcom*, skarga nr 20024/92, § 42 oraz wyrok ETPCz w sprawie *Gorou p. Grecji*, § 26.

stania budynku o charakterze religijnym, zgody administracyjnej związanej z wymogami dotyczącymi wykonywania zawodu, zezwolenia na podawanie napojów alkoholowych, sporu w kwestii wypłaty odszkodowania z tytułu choroby lub wypadku przy pracy⁵⁷.

Trzeba przyznać, że dość liberalne podejście Trybunału do kwestii interpretacji terminu „cywilne prawa i obowiązki” zaowocowało zastosowaniem art. 6 ust. 1 Konwencji do różnorodnej grupy spraw dotyczących m. in. kwestii socjalnych, świadczeń z ubezpieczeń społecznych, obowiązkowych składek na ubezpieczenie społeczne, ale także niektórych sporów pomiędzy pracownikami służby cywilnej a państwem (w kwestii wynagrodzenia czy podobnych świadczeń) oraz sporów przed sądem konstytucyjnym⁵⁸. Zakresem zastosowania art. 6 ust. 1 objęte zostały także sprawy dotyczące praw niemajątkowych tj. prawo do czystego środowiska, prawo do kontaktów z dzieckiem, wychowywania adoptowanych dzieci, prawo więźnia do widzeń rodzinnych, prawo do ochrony czci, członkostwa w stowarzyszeniu, ustalenia ojcostwa czy zmiany nazwiska⁵⁹. Nadal jednak niektóre sprawy rozpatrywane w postępowaniach administracyjnych, w których rozstrzyga się o prawach i obowiązkach jednostki nie są uznawane przez Trybunał za cywilne w rozumieniu Konwencji⁶⁰. Do szczególnej kategorii spraw, które jak dotąd znalazły się poza zakresem zastosowania art. 6 ust. 1 w jego aspekcie cywilnym należą te dotyczące podatków⁶¹ i procedur imigracyjnych (kontrola wjazdu i pobytu oraz deportacja obcokrajowców, a także ubieganie się o azyl polityczny)⁶².

⁵⁷ Wyrok ETPCz z 12 lipca 2001 r. w sprawie *Ferrazzini* p. Włochom, skarga nr 44759/98, § 27. Szerzej na ten temat *Wytyczne...*, s. 8–9. Zob. też zestawienie spraw, w odniesieniu do których Trybunał uznał, że możliwe jest zastosowanie art. 6 ust. 1 Konwencji przedstawione przez P. van Dijka, op.cit., s. 525–528 oraz P. Leacha, op.cit., s. 266–267.

⁵⁸ Zob. przykłady z orzecznictwa wskazane w *Wytyczne...*, s. 9–10.

⁵⁹ *Wytyczne...*, s. 11.

⁶⁰ D. Vitkauskas, G. Dikov, op.cit., s. 15–16; P. van Dijk, op.cit., s. 528–535.

⁶¹ Z reguły chodzi tutaj o sprawy dotyczące kwestii objęcia obowiązkiem podatkowym bądź wymiaru podatku czy obowiązku złożenia zeznania podatkowego. Zob. wyrok w sprawie *Ferrazzini* p. Włochom, § 29, decyzja ETPCz z 3 czerwca 2003 r. w sprawie *Morel* p. Francji, skarga nr 54559/00.

⁶² Wyrok ETPCz z 5 października 2000 r. w sprawie *Maaouia* p. Francji, skarga nr 39652/98, § 40.

Obie powyższe kategorie przypisywane są do sfery niezbywalnych prerogatyw władzy publicznej. Trzeba jednak zasygnalizować, że w przypadku sankcji w prawie podatkowym możliwe jest stosowanie art. 6 ust. 1 w jego aspekcie karnym, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania. W odniesieniu do decyzji w sprawach wjazdu, pobytu i deportacji obcokrajowców taka możliwość została przez Trybunał wyłączona⁶³. Za domenę prawa publicznego uważane są również sprawy dotyczące wykonywania praw politycznych tj. prawo do kandydowania w wyborach i zachowania mandatu⁶⁴, prawo do emerytury z tytułu wcześniejszego zasiadania w parlamencie czy też prawo partii politycznej do prowadzenia swojej działalności, ale też sprawy dotyczące szczególnej relacji między pracownikami służby cywilnej a państwem⁶⁵.

Trybunał bywa krytykowany za kazuistyczne podejście do kwestii interpretacji pojęcia „cywilnych praw i obowiązków”⁶⁶. Podnosi się, że jego orzecznictwo w tej materii wciąż dalekie jest od spójności i stabilności. Proponowanym rozwiązaniem jest zmiana dotychczasowego stanowiska Trybunału na rzecz ustalenia uniwersalnej i czytelnej definicji „cywilnych praw i obowiązków”⁶⁷. W mojej ocenie nie łatwo będzie taką definicję sformułować, biorąc pod uwagę różnorodny charakter spraw objętych w chwili obecnej zakresem zastosowania art. 6 ust. 1. Być może z tego powodu Trybunał dotychczas nie podjął się zdefiniowania powyższego pojęcia. Według P. van Dijka najbardziej satysfakcjonujące z punktu widzenia efektywnej ochrony prawnej, a przy tym w zgodzie z zasadą ewolucyjnej wykładni Konwencji, byłoby uznanie, że art. 6 ust. 1 ma zastosowanie do wszystkich tych spraw,

⁶³ Wyrok ETPCz w sprawie *Maaouia* p. Francji, § 40.

⁶⁴ Wyrok ETPCz z 21 października 1997 r. w sprawie *Pierre-Bloch*, p. Francji, skarga nr 24194/94, § 50.

⁶⁵ P. van Dijk, op.cit., s. 531 i n., P. Leach, op.cit., s. 268 oraz *Wytyczne...*, s. 13–14. Wyrok ETPCz z 8 grudnia 1999 r. w sprawie *Pellegrin* p. Francji, skarga nr 28541/95, § 66–67. Zob. też wyrok ETPCz z 19 kwietnia 2007 r. w sprawie *Vilho Eskelinen* p. Finlandii, skarga nr 63235/00, § 57–62. Nowe podejście Trybunału do kwestii sporów służby cywilnej z państwem przedstawione w tym wyroku krytycznie ocenia M. Kloth, *Immunities and the Right of Access to Court under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Lejda-Boston 2010, s. 10.

⁶⁶ P. van Dijk, op.cit., s. 538, R. White, C. Ovey, op.cit., s. 253 oraz P. Leach, op.cit., s. 266.

⁶⁷ P. van Dijk, op.cit., s. 538.

w których władze publiczne kształtują sytuację prawną osoby prywatnej, niezależnie od tego czy odnosi się to do praw i obowiązków o prywatnym charakterze, bądź koncentruje wokół obszaru prawa publicznego⁶⁸. Uważa on, że poddanie niezależnej kontroli sądowej działań władz publicznych ingerujących w sferę praw i wolności jednostki znajduje swoje umocowanie w idei rządów prawa. Choć podzielam pogląd autora, którym uzasadnia przedstawioną propozycję, to uważam, że do samej propozycji należy podejść dużo ostrożniej. Z perspektywy ochrony jednostki, jest ona bez wątpienia słuszna, nie sposób jednak pominąć konsekwencji, które się z nią wiążą. W zasadzie oznacza ona, że sprawą cywilną w rozumieniu Konwencji będzie każda sprawa, w której władza publiczna oddziałuje na sytuację prawną jednostki. Tym samym pojęcie sprawy cywilnej obejmie różnego rodzaju spory jednostki z państwem. W rezultacie, odciąży to, co prawda, Trybunał od uzasadniania czemu konkretną sprawę uznał za cywilną, ale istotnie wpłynie na liczbę kierowanych do niego spraw. W tym świetle trudno chyba oczekiwać radykalnej zmiany w podejściu Trybunału do omawianej kwestii.

III.

Innym rodzajem spraw, do których art. 6 Konwencji ma zastosowanie są sprawy, w których rozstrzyga się o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko jednostce sprawie karnej. Sformułowanie „*criminal charge*” jest pojęciem o autonomicznym znaczeniu, niezależnie od tego jak dana sprawa kwalifikowana jest w prawie krajowym⁶⁹. Także i w tym wypadku Trybunał odwołuje się bardziej do materialnej, niż formalnej koncepcji oskarżenia (zarzutu). Według Trybunału termin „*charge*” należy rozumieć jako „oficjalne zakomunikowanie danej osobie przez właściwą władzę, że jest ona podejrzana o popełnienie czynu o charakterze karnym”⁷⁰. Warto jednak zwrócić uwagę, że owo „formalne zakomunikowanie” nie zawsze jest przez Trybunał wymagane⁷¹. Niekiedy wystarczy, że wobec danej osoby zastosowane zosta-

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ R. White, C. Ovey, op.cit., s. 243.

⁷⁰ Wyrok ETPCz z 27 lutego 1980 r. w sprawie *Deweert* p. Belgii, skarga nr 6903/75, § 46.

⁷¹ P. van Dijk, op.cit., s. 540.

ną konkretne środki takie jak np. przeszukanie mieszkania i zajęcie określonych dóbr czy wniosek o uchylenie immunitetu⁷². Z reguły nie jest wystarczający sam fakt, że policja prowadzi dochodzenie, przesłuchuje świadków czy prowadzi inne czynności, jeśli nie są one prowadzone przeciwko konkretnej osobie⁷³. Przy ocenie czy w danej sprawie doszło do postawienia zarzutu w rozumieniu Konwencji, bierze się pod uwagę, w jaki sposób podjęte czynności wpłynęły na sytuację prawną osoby podejrzanej o popełnienie czynu zabronionego⁷⁴. Ustalenie, że doszło do postawienia zarzutu w sprawie karnej ma znaczenie zarówno dla oceny charakteru danej sprawy, a konsekwencji objęcia jej odpowiednimi gwarancjami, ale także dla określenia czasu toczącego się postępowania, w szczególności rozpoczęcia sprawy karnej⁷⁵.

Przy wypracowaniu koncepcji „oskarżenia w sprawie karnej” Trybunał musiał mieć na względzie fakt, że w poszczególnych państwach, będących stronami Konwencji, występują znaczące różnice w unormowaniu kwestii odpowiedzialności karnej, zwłaszcza w zakresie odpowiedzialności za wykroczenia bądź tzw. delikty administracyjne (*regulatory offences*). Wątpliwości dotyczyły m.in. postępowań dyscyplinarnych oraz postępowań administracyjnych, w których możliwe jest nałożenie sankcji. Dążąc do zapewnienia jednolitych standardów rzetelnego procesu w ramach systemu Rady Europy Trybunał potrzebował zatem uniwersalnej formuły, która pozwoliłaby mu rozstrzygnąć czy dana sprawa, w której decyduje się o odpowiedzialności jakiejś osoby objęta jest zakresem zastosowania art. 6. Kluczowym judykatem Trybunału w kwestii ustalenia kryteriów pozwalających ocenić czy mamy do czynienia ze sprawą „karną” w rozumieniu Konwencji jest wyrok w sprawie *Engel i inni* p. Holandii z 8 czerwca 1976 r.⁷⁶ Trybunał sformułował w nim trzy zasadnicze kryteria, takie jak:

⁷² Ibidem.

⁷³ Wyrok ETPCz z 28 października 1999 r. w sprawie *Escoubet* p. Belgii, skarga nr 26780/95, § 34.

⁷⁴ Tak w sprawie *Deweer* p. Belgii, § 46. Wyrok ETPCz z 10 grudnia 1982 r. w sprawie *Corigliano* p. Włochom, skarga nr 8304/78, § 34. Por. sprawa *Escoubet* p. Belgii, która dotyczyła zatrzymania prawa jazdy przez policję należącego do sprawcy wypadku.

⁷⁵ P. van Dijk, op.cit., s. 540. P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 276.

⁷⁶ § 82.

- zakwalifikowanie zarzucanego czynu⁷⁷ (sprawy⁷⁸, postępowania⁷⁹), według prawa krajowego (*classification in domestic law*);
- charakter czynu, którego sprawa dotyczy (*nature of offence*);
- stopień surowości (rodzaj i rozmiar⁸⁰) sankcji przewidzianej za dany czyn w ustawodawstwie krajowym (*degree of severity of the penalty that person concerned risk incurring*).

W sprawie *Öztürk p. Niemcom* Trybunał odnosząc się do trzeciego kryterium użył sformułowania natura i stopień surowości sankcji (*the nature and degree of severity of the penalty*)⁸¹. Kryteria te, okazały się bardzo stabilne i mimo upływu wielu lat od daty wydania wskazanego powyżej rozstrzygnięcia nadal są stosowane⁸², choć trudno uznać je za doskonałe.

Pierwsze kryterium *Engel* polegające na kwalifikacji czynu według przepisów prawa wewnętrznego nie ma charakteru przesądzającego i służy jako punkt wyjścia do dalszej analizy. Podobnie jak w przypadku spraw cywilnych, także i tutaj kwalifikacja danej sprawy w prawie krajowym jako przesłanka dla ustalenia czy jest to sprawa karna w rozumieniu art. 6 działa jednokierunkowo⁸³. Jeśli zatem określony czyn (rozumiany także jako zaniechanie) podlega odpowiedzialności karnej w porządku prawnym danego państwa, art. 6 będzie miał zastosowanie do postępowania, w którym rozstrzyga się o zarzucie jego popełnienia⁸⁴. Z kolei stwierdzenie przez Trybunał, że w świetle przepisów prawa krajowego sprawa nie jest traktowana jako

⁷⁷ Według D. Vitkauskas, G. Dikov, op.cit., s. 16. Trybunał w wyroku w sprawie *Engel* posłużył się określeniem: “*it is first necessary to know whether the provision(s) defining the offence charged belong, according to the legal system of the respondent State, to criminal law, disciplinary law or both concurrently*”.

⁷⁸ Według tłum. P. Hofmańskiego, A. Wróbla, op.cit., s. 282.

⁷⁹ Według R. White, C. Ovey, op.cit., s. 244.

⁸⁰ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 284.

⁸¹ Wyrok ETPCz z 21 lutego 1984 r. w sprawie *Öztürk p. Niemcom*, skarga nr 8544/79, § 50. P. van Dijk, op.cit., s. 548.

⁸² Podobnie P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 282.

⁸³ P. van Dijk, op.cit., s. 544.

⁸⁴ Ibidem, D. Vitkauskas, G. Dikov, op.cit., s. 17 oraz *Guide on Article 6. Right to a fair trial (criminal limb)*, s. 6, http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis&c=#n14278064742986744502025_pointer (19.03.2016).

karna skutkuje potrzebą przeprowadzenia dalszej analizy w oparciu o pozostałe kryteria⁸⁵.

Drugie kryterium *Engel* sam Trybunał uznaje za istotniejsze⁸⁶. Posługując się nim organ ten ustala, czy dany czyn ma charakter „kryminalny”. Wymaga to również odwołania się do przepisów prawa krajowego i przeprowadzenia porównania regulacji dotyczącej tego konkretnego czynu (w tym zakresu jej zastosowania) z unormowaniem innych czynów o charakterze kryminalnym⁸⁷. W piśmiennictwie wskazuje się, że o kryminalnym charakterze czynu mogą świadczyć następujące elementy: a) krąg adresatów normy, której naruszenie stanowi czyn zabroniony (ustala się czy jest to norma o powszechnym zastosowaniu czy dotyczy wyłącznie jakiejś szczególnej grupy osób); b) charakter toczącego się postępowania (ustala się czy postępowanie zostało wszczęte przez publiczny organ uprawniony do ścigania i dysponujący przymusem); c) cel normy (ustala się czy norma ma charakter retrybucyjny, który powinien wiązać się zarówno z odstraszeniem (prewencją) jak i represją); d) uzależnienie nałożenia kary od uznania winy; e) klasyfikacja tego typu postępowania w innych państwach Rady Europy⁸⁸.

Trybunał analizując konkretną sprawę pod kątem zastosowania art. 6 ust. 1 w jego aspekcie karnym bierze pod uwagę powyższe elementy, choć nie zawsze czyni to w sposób konsekwentny, spójny i przejrzysty. W piśmiennictwie podnosi się, że stosowanie kryterium charakteru (natury) czynu bywa trudne ze względu na jego niejednoznaczność⁸⁹. Jeśli przyjąć, że znaczenie mają tutaj przede wszystkim zakres podmiotowy normy oraz cel normy⁹⁰, to w wielu sytuacjach oba te elementy mogą okazać się zawodne. Podzielałam wątpliwości P. Hofmańskiego i A. Wróbla co do pierwszego z elementów,

⁸⁵ P. van Dijk, op.cit., s. 544. D. Vitkauskas, G. Dikov, op.cit., s. 17. P. Hofmański, A. Wróbel wskazują, że jedynie w wyjątkowych wypadkach kryterium kwalifikacji prawnej sprawy okazywało się decydujące dla uznania, że sprawa nie ma charakteru karnego. P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 282.

⁸⁶ Wyrok ETPCz z 22 maja 1990 r. w sprawie *Weber* p. Szwajcarii, skarga nr 11034/84, § 32.

⁸⁷ D. Vitkauskas, G. Dikov, op.cit., s. 17.

⁸⁸ Te dodatkowe elementy wraz z przykładami orzeczeń wymienione zostały w *Guide...*, s. 6.

⁸⁹ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 282, P. van Dijk, op.cit., s. 544.

⁹⁰ Ibidem. Według P. van Dijka oba te elementy drugiego kryterium należy traktować jako kumulatywne, idem, s. 546.

który został wykreowany przez Trybunał w związku z potrzebą odróżnienia spraw karnych i dyscyplinarnych⁹¹. Element dotyczący kręgu adresatów normy bazuje na założeniu, że norma prawa karnego ma charakter powszechny, a norma o charakterze dyscyplinarnym skierowana jest wyłącznie do określonej grupy osób przynależnych do systemu dyscyplinarnego. O ile nie ma nic nadzwyczajnego w stwierdzeniu, że norma dyscyplinarna dotyczy określonej grupy osób, to jednak wnioskowanie wyłącznie na tej podstawie o charakterze normy nie jest do końca trafne, zważywszy na kategorię przestępstw indywidualnych, których sprawcą może być jedynie osoba należąca do określonej grupy⁹². Nie jest też pewne, jaka cecha szczególna powinna decydować o przynależności do takiej grupy osób.

Warto w tym miejscu przywołać sprawy *Weber, Ravnsborg* oraz *Putz*⁹³, które ukazały niedookreśloność drugiego kryterium w oparciu o element zakresu podmiotowego normy. Pierwsza sprawa dotyczyła nałożenia grzywny za ujawnienie informacji o toczącym się śledztwie sądowym. Skarżący podczas konferencji prasowej wypowiedział się na temat toczących się postępowań z jego udziałem, co zostało opublikowane w prasie. Następnie prezes sądu wszczął z urzędu postępowanie przeciwko skarżącemu i nałożył na niego grzywnę w wysokości 300 franków szwajcarskich za naruszenie tajemnicy śledztwa. Trybunał stosując drugie kryterium *Engel* uznał, że celem sankcji dyscyplinarnych jest zazwyczaj zagwarantowanie przestrzegania przez członków określonej grupy stosownych zasad (reguł) odnoszących się do ich postępowania. Zwrócił on również uwagę, że w większości państw stron Konwencji ujawnienie informacji o toczącym się postępowaniu stanowi naruszenie owych zasad i podlega różnym sankcjom. Trybunał stwierdził też, że obowiązek zachowania tajemnicy śledztwa obciąża przede wszystkim osoby związane z wymiarem sprawiedliwości (w tym sędziów i prawników), które niezależnie od sankcji prawa karnego, podlegają szczególnemu reżimowi odpowiedzialności dyscyplinarnej z uwagi na swoją profesję. W zupełnie innej sytuacji zdaniem Trybunału znajdują się strony, które biorąc udział w postępowaniu sądowym poddane są jurysdykcji sądów, ale nie stają się przez to częścią systemu wymiaru sprawiedliwości, a tym samym nie

⁹¹ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 282–283.

⁹² Np. urzędnik przy przestępstwie łapownictwa.

⁹³ P. van Dijk, op.cit., s. 544–545.

podlegają reżimowi odpowiedzialności dyscyplinarnej, który obowiązuje wewnątrz tego systemu. Trybunał uznał, że przepis Kodeksu postępowania karnego z Kantonu Vaud nakładający na strony, ich przedstawicieli, biegłych oraz świadków obowiązek zachowania tajemnicy śledztwa i przewidujący jako formę represji sankcję w postaci grzywny za jej naruszenie ma powszechne zastosowanie (*potentially affects the whole population*), co powoduje, że kryterium charakteru czynu zostało spełnione⁹⁴. Trybunał nie podzielił w tym wypadku – skądinąd trafnej – opinii Komisji, która stwierdziła, że przepis ten odnosi się do określonej grupy osób, które charakteryzuje wspólna cecha bycia uczestnikiem postępowania sądowego. Komisja dostrzegła, że strony postępowania chociaż nie należą do grupy osób odpowiedzialnych za wymiar sprawiedliwości, to jednak znajdują się w szczególnym stosunku podporządkowania wobec organów sądowych i podlegają przez to określonym regułom postępowania⁹⁵.

Zgoła odmienne stanowisko zajął Trybunał w sprawach *Ravnsborg* i *Putz*, które dotyczyły grzywien nałożonych na skarżących za niewłaściwe zachowanie w trakcie postępowania sądowego. W pierwszej z wymienionych spraw na skarżącego nałożono trzykrotnie grzywnę w wysokości 1000 szwedzkich koron za niestosowne sformułowania użyte w pismach procesowych. W drugiej sprawie skarżący został ukarany trzema grzywnami w różnej wysokości (5000, 7500 i 10 000 austriackich szylingów) za obraźliwe wypowiedzi pod adresem sędziów w trakcie postępowania sądowego. Trybunał oceniając na tle sprawy *Ravnsborg*⁹⁶ czy spełnione zostało kryterium charakteru czynu przyjął, że przepis art. 5 Kodeksu postępowania sądowego miał zastosowanie do niewłaściwych oświadczeń złożonych ustnie bądź pisemnie przez osobę biorącą udział w postępowaniu sądowym, w przeciwieństwie do oświadczeń składanych w innych okolicznościach albo przez osobę nie wymienioną w tym przepisie. Można z tego wywnioskować, że dla Trybunału wskazany przepis nie zawierał normy o charakterze powszechnym. Z kolei w sprawie *Putz* Trybunał nie odniósł się do zakresu podmiotowego normy, ale poprzestał na przywołaniu sprawy *Ravnsborg* jako analogicznej⁹⁷.

⁹⁴ Wyrok ETPCz w sprawie *Weber* p. Szwajcarii, § 33.

⁹⁵ Wyrok ETPCz w sprawie *Weber* p. Szwajcarii, § 32.

⁹⁶ Wyrok ETPCz w sprawie *Ravnsborg* p. Szwecji, skarga nr 14220/88, § 34.

⁹⁷ Wyrok ETPCz z 22 lutego 1996 r. w sprawie *Putz* p. Austrii, skarga nr 18892/91, § 33.

W obu przypadkach Trybunał doszedł do wniosku, że środki podjęte przez sądy mieściły się w ramach ich kompetencji władczych służących zapewnieniu porządku i prawidłowego przebiegu postępowania sądowego, a tym samym nie stanowiły sankcji za popełnienie czynu o charakterze kryminalnym w rozumieniu Konwencji. W rezultacie czyny skarżących polegające na niewłaściwym zachowaniu w toku postępowania sądowego Trybunał określił jako pozostające poza zakresem zastosowania art. 6 ust. 1 Konwencji. Wydaje się zatem, że w przytoczonych sprawach Trybunał kierował się nie tyle kręgiem adresatów normy, co potrzebą istnienia odpowiedniej sankcji za określony rodzaj zachowania.

Równie problematyczny jest też element celu normy. Dla potwierdzenia „kryminalnego” charakteru czynu Trybunał wymaga by celem normy była prewencja jak i represja⁹⁸. Z założenia sankcję karną należy więc odróżniać od sankcji, które mają wyłącznie kompensacyjny charakter⁹⁹. Powstaje jednak pytanie, co w sytuacji, gdy sankcja ma charakter mieszany i łączy w sobie elementy represyjne z elementami kompensacyjnymi. Można przypuszczać, gdyż nie zawsze wynika to wprost z uzasadnienia, że w takim wypadku Trybunał ocenia, które z tych elementów mają charakter przeważający oraz bierze pod uwagę pozostałe aspekty sprawy¹⁰⁰.

W sprawie *Bendenoun*, w której pojawiła się kwestia oceny charakteru sankcji przewidzianych w prawie podatkowym, Trybunał przyjął, że sankcja w postaci dodatkowej dopłaty (*surcharge*) za przestępstwo podatkowe (*tax offence*), doliczona do kwoty należnego podatku, była pomyślana nie tyle jako zadośćuczynienie pieniężne za szkodę, ale przede wszystkim jako kara mająca odstraszący charakter¹⁰¹. Jej celem była zarówno represja jak i prewencja. Uwzględniając powyższe, a także powszechny charakter normy oraz ro-

⁹⁸ Wyrok ETPCz w sprawie *Öztürk* p. Niemcom, § 53.

⁹⁹ P. van Dijk, op.cit., s. 546.

¹⁰⁰ Wyrok ETPCz w sprawie *Öztürk* p. Niemcom, § 53, z 3 maja 2001 r. w sprawie *J.B. p. Szwajcarii*, skarga nr 31827/96, § 47–49 oraz 24 lutego 2004 r. w sprawie *Bendenoun* p. Francji, skarga nr 12547/86, § 47.

¹⁰¹ Przywołany wyżej wyrok ETPCz w sprawie *Bendenoun* p. Francji, § 47. Trybunał wskazał, że w przypadku dopłat do podatku (*tax surcharges*) wziął pod uwagę cztery następujące elementy: 1) powszechny charakter sankcji, która dotyczyła wszystkich obywateli jako podatników, 2) dopłata nie była przewidziana jako środek o kompensacyjnym charakterze, ale w istocie jako kara mająca odstraszący charakter, 3) dopłata była nałożona na podstawie

dziej i surowość kary Trybunał uznał, że art. 6 ust. 1 miał w tym wypadku zastosowanie. Przy czym na szczególną uwagę zasługuje fragment uzasadnienia, w którym Trybunał stwierdził, że wążąc różne aspekty sprawy, dostrzega on przewagę tych, które mają konotację karną i choć żaden z nich rozważany z osobna nie jest przesądzający, to jednak analizowane łącznie prowadzą do wniosku, że zarzut wobec skarżącego miał charakter karny w rozumieniu Konwencji. Trudności w zastosowaniu tego aspektu drugiego kryterium *Engel* wynikły również na tle postępowań (spraw) dyscyplinarnych. Pamiętając, że za podstawę rozróżnienia między tymi ostatnimi a sprawami karnymi Trybunał przyjął krąg adresatów normy należy podkreślić, że przynależność do określonej grupy może być uwarunkowana różnymi okolicznościami np. z uwagi na wykonywany zawód, odbywanie służby wojskowej czy pobyt w zakładzie zamkniętym. W rezultacie różny może być cel normy dyscyplinarnej (prawidłowe i rzetelne wykonywanie zawodu, zapewnienie bezpieczeństwa i porządku czy potępienie niewłaściwego zachowania).

Nie można nie dostrzegać, że celem sankcji dyscyplinarnej może być zarówno odstraszenie jak i represja. Podobnym celem mogą służyć sankcje administracyjne. Stąd też nie zawsze w oparciu o cel normy łatwo da się ustalić jej charakter. Tym bardziej, że we współczesnym prawie karnym akcentuje się również inne niż represyjne funkcje środków reakcji prawnokarnej, w tym funkcję kompensacyjną. Trudności w stosowaniu powyższego elementu, nie przekreślają zupełnie jego przydatności, choć należałoby rozważyć czy z uwagi na ścisłe związki między celem normy i celem (naturą) sankcji, nie powinno się analizować tego aspektu łącznie z rodzajem i surowością kary. Orzecznictwo dostarcza przykładów, że Trybunałowi nie zawsze udaje się te elementy rozdzielić¹⁰².

Trzecie kryterium *Engel*, uznawane za najważniejsze¹⁰³, bazuje na rodzaju¹⁰⁴ (naturze¹⁰⁵) i surowości sankcji przewidzianej w prawie krajowym

normy powszechnej o celu prewencyjnym i represyjnym, 4) dopłata była odczuwalna (znacząca).

¹⁰² Wyrok ETPCz z 23 września 1998 r. w sprawie *Malige* p. Francji, skarga nr 27812/95, § 39.

¹⁰³ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 284.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ P. van Dijk, op.cit., s. 546 oraz D. Vitkauskas, G. Dikov op.cit., s. 19.

za popełnienie określonego czynu. Waga tego kryterium wiąże się z możliwością uznania sprawy za karną w rozumieniu Konwencji wyłącznie na jego podstawie, mimo, że pozostałe kryteria *Engel* nie zostały spełnione¹⁰⁶. Oznacza to, że nawet jeśli sprawa nie jest kwalifikowana jako karna w prawie krajowym, a czyn nie ma charakteru kryminalnego, to jednak rodzaj i surowość sankcji mogą sprawić, że Trybunał uzna ją za sprawę karną w świetle art. 6. Z tego powodu trzecie kryterium bywa uznawane za alternatywne i ostateczne¹⁰⁷. Należy jednak zasygnalizować, że chociaż co do zasady kryterium drugie i trzecie są wobec siebie alternatywne, a nie kumulatywne, to zdarza się, że analizowane są łącznie¹⁰⁸. Z założenia, chodzi o sytuację, gdy analizowanie każdego kryterium z osobna nie pozwala na jednoznaczną konkluzję co do istnienia oskarżenia w sprawie karnej¹⁰⁹.

Badając rodzaj i surowość danej sankcji Trybunał bierze pod uwagę maksymalny jej wymiar przewidziany za dany czyn, niezależnie od tego, że kara maksymalna wymierzana jest niezwykle rzadko¹¹⁰. Co do zasady, z uwagi na dotkliwe skutki dla jednostki, pozbawienie wolności będzie traktowane jako sankcja karna¹¹¹. Nie dotyczy to jednak przypadków, gdy ze względu na charakter, czas trwania czy sposób wykonania nie będzie można uznać, że pozbawienie wolności było znacząco uciążliwe (*appreciably detrimental*)¹¹². Dlatego istotne są okoliczności, jakie towarzyszą pozbawieniu wolności. P. van Dijk wskazuje, że pozbawienie wolności ma stanowić karę, co ma wykluczać sytuacje, w których pozbawia się wolności osoby chore psychicznie albo przetrzymuje się osoby w celu deportacji albo wydalenia z terytorium państwa¹¹³. Dużą rolę od-

¹⁰⁶ P. van Dijk, op.cit., s. 548.

¹⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁸ P. van Dijk, op.cit., s. 548–549. P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 287.

¹⁰⁹ Stanowisko Trybunału w tym zakresie nie jest do końca jasne. Na ten temat P. van Dijk, op.cit., s. 548. Wyrok ETPCz z 24 września 1997 r. w sprawie *Garyfallou AEBE* p. Grecji, skarga nr 18996/91, § 33.

¹¹⁰ P. van Dijk, op.cit., s. 550.

¹¹¹ Wyrok ETPCz w sprawie *Engel i inni* p. Holandii, § 82, wyrok ETPCz z 27 sierpnia 1991 r. w sprawie *Demicoli* p. Malcie, skarga nr 13057/87, § 34, gdzie skarżącemu groziła kara pozbawienia wolności do 60 dni.

¹¹² Wyrok ETPCz w sprawie *Engel i inni* p. Holandii, § 82.

¹¹³ P. van Dijk, op.cit., s. 549.

grywa też długość okresu, na jaki sankcja w postaci pozbawienia wolności może zostać orzeczona.

W sprawie *Engel* za zbyt krótki uznał Trybunał okres dwóch dni ścisłego aresztu, ale wystarczające dla uznania sprawy za karną w rozumieniu Konwencji było ryzyko nałożenia sankcji w postaci 2–3 miesięcy uwięzienia w jednostce dyscyplinarnej¹¹⁴. Dostrzega się jednak, że późniejsze orzecznictwo Trybunału w zakresie kryterium długości okresu pozbawienia wolności jest mało konsekwentne i dość kazuistyczne¹¹⁵. Stwierdza się zatem, że zagrożenie karą izolacyjną nie stanowi absolutnie pewnego ustalenia, że sprawa ma charakter karny, ale pozwala domniemywać, że tak jest w istocie¹¹⁶. D. Vitkauskas, G. Dikov uważają, że kara, która wiąże się z pozbawieniem wolności, choćby na krótki okres, prawie automatycznie skutkuje uznaniem postępowania za karne¹¹⁷.

Za sankcją karną może zostać uznana również sankcja finansowa, jeśli w razie braku zapłaty może skutkować pozbawieniem wolności¹¹⁸. Analizując orzeczenia Trybunału, w których pojawiła się kwestia zamiany grzywny na sankcję w postaci pozbawienia wolności nie trudno zauważyć, że poza okresem trwania alternatywnie orzecanego pozbawienia wolności, znaczenie mogą mieć także inne czynniki takie jak punitywne charakter sankcji, odnotowanie informacji o ukaraniu w rejestrze policyjnym, okoliczności dokonania tego rodzaju zamiany (np. po wysłuchaniu osoby ukaranej) oraz istnienie środka odwoławczego od decyzji zmieniającej grzywnę na karę pozbawienia wolności¹¹⁹.

Najwięcej wątpliwości wywołują sankcje nieizolacyjne, czyli takie, które nie wiążą się z pozbawieniem wolności danej osoby. Dotyczy to sankcji finansowych, ale także sankcji w postaci utraty prawa jazdy, pozbawienia praw wyborczych, zakazu pełnienia określonych funkcji czy wykonywania zawodu, jeśli orzekane są na podstawie przepisów innych niż karne. W ta-

¹¹⁴ Wyrok ETPCz w sprawie *Engel i inni* p. Holandii, § 85.

¹¹⁵ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 285.

¹¹⁶ S. Trechsel, *Human Rights*, s. 23 cyt. za P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 285.

¹¹⁷ D. Vitkauskas, G. Dikov, op.cit., s. 21.

¹¹⁸ Tak P. van Dijk, op.cit., s. 550. Wyrok ETPCz z 23 października 1995 r. w sprawie *Schmautzer* p. Austrii, skarga nr 15523/89, § 28.

¹¹⁹ Wspomniane wyżej sprawy *Ravnsborg*, *Putz*, *Demicoli*, *Schmautzer* oraz wyrok ETPCz z 14 listopada 2000 r. w sprawie *T. p. Austrii*, skarga nr 27783/95, § 66–67.

kich wypadkach Trybunał, jak można przypuszczać, kieruje się represyjnym charakterem kary, ale też stopniem jej surowości i skutkami dla sytuacji jednostki¹²⁰. W sprawie *Garyfallou AEBE* skarżąca spółka została ukarana grzywną w wysokości 500,000 drachm przez ministra handlu za naruszenie zasad dotyczących eksportu i importu towarów, przy czym groziła jej kara grzywny w wysokości wartości importowanych towarów, a w razie niezapłacenia grzywny zajęcie aktywów spółki oraz pozbawienie wolności dyrektorów zarządzających spółką do jednego roku. W analizowanej sprawie Trybunał uznał, że sankcja, która groziła skarżącej spółce oraz jej przedstawicielom prawnym była wystarczająco surowa aby uznać, że doszło w tym wypadku do oskarżenia w sprawie karnej w rozumieniu Konwencji¹²¹. Co ciekawe, Trybunał stwierdził, że skoro grożąca sankcja spełnia wymóg dostatecznej surowości, to nie jest konieczna analiza charakteru czynu.

W sprawie *Malige*¹²² za karny w rozumieniu Konwencji Trybunał uznał administracyjny środek w postaci redukcji punktów zgromadzonych na karcie prawa jazdy, która następowała z urzędu jako konsekwencja skazania przez sąd karny za przekroczenie prędkości. Trybunał w uzasadnieniu odnosząc się do stopnia surowości zwrócił uwagę, że redukcja punktów może doprowadzić do utraty prawa jazdy, które jest przydatne zarówno w życiu prywatnym, jak i zawodowym. Jednocześnie organ ten odniósł się do prewencyjnego i represyjnego charakteru mechanizmu automatycznej utraty punktów. W sprawie *Matyjek* Trybunał oceniając rodzaj i surowość sankcji przewidzianej w polskiej ustawie lustracyjnej z 1997 r. doszedł do wniosku, że ostateczne orzeczenie sądu w postępowaniu lustracyjnym mogło doprowadzić do pozbawienia możliwości wykonywania różnych funkcji publicznych przez okres 10 lat, co należało uznać za bardzo dotkliwe w skutkach dla osoby, gdyż pozbawiało ją możliwości kontynuowania życia zawodowego. W przypadku skarżącego, który był politykiem, uznanie za kłamcę lustracyjnego wiązało się z utratą mandatu parlamentarnego oraz zakazem kandydowania w wyborach przez najbliższe 10 lat. Trybunał przyjął zatem,

¹²⁰ W piśmiennictwie Trybunał krytykowany jest za brak dostatecznego wyjaśnienia w orzeczeniach jakimi przesłankami kieruje się przy ocenie dolegliwości sankcji innych niż pozbawienie wolności. P. van Dijk op.cit., s. 552–553.

¹²¹ Wyrok ETPCz w sprawie *Garyfallou AEBE* p. Grecji, § 34.

¹²² Wyrok ETPCz w sprawie *Malige* p. Francji, § 39.

że w świetle zaistniałych okoliczności, biorąc pod uwagę zarówno naturę czynu jak i rodzaj i surowość grożącej sankcji, należało uznać, że w sprawie miała charakter karny w rozumieniu Konwencji¹²³. Z kolei w sprawie *Pierre-Bloch* grożąca skarżącemu sankcja wynikająca z kodeksu wyborczego w postaci wykluczenia przez rok z możliwości startowania w określonego rodzaju wyborach nie została przez Trybunał uznana za karną w rozumieniu Konwencji, ani ze względu na jej charakter, ani stopień dolegliwości¹²⁴.

W piśmiennictwie zwraca się uwagę, że stosowanie kryterium rodzaju i surowości sankcji bywa problematyczne¹²⁵. Nie zawsze łatwo da się ocenić dolegliwość poszczególnych sankcji, zwłaszcza, że niektóre z nich, mimo, iż przewidziane w postępowaniach innych niż karne, mogą być równie dotkliwe w skutkach dla danej osoby. Czasem trudno będzie te skutki porównać. Przykładowo, stopień surowości kary grzywny w stosunku do sankcji w postaci zawieszenia w czynnościach zawodowych przez określony czas nie wydaje się wcale oczywisty. W zasadzie nie jest pewne, jakie kryteria należy brać pod uwagę przy ocenie dolegliwości różnej wysokości sankcji finansowych. Z orzecznictwa Trybunału nie zawsze wynika, co zadecydowało o tym, że w konkretnej sprawie Trybunał uznał stopień surowości danego środka za dostateczny. Z tego powodu za słuszne, co do zasady, należy uznać postulaty zgłaszane w piśmiennictwie na rzecz określenia przez Trybunał bardziej przejrzystych przesłanek w zakresie oceny rodzaju i surowości sankcji¹²⁶. Brak klarownych reguł w tym względzie czyni trzecie kryterium *Engel* nie do końca przewidywalnym, a w mojej ocenie jest to kryterium najbardziej operatywne z punktu widzenia ustalenia czy sprawa ma charakter karny w rozumieniu Konwencji. Mam jednak wątpliwości czy dobrym rozwiązaniem byłaby całkowita rezygnacja przez Trybunał z oceny stopnia surowości sankcji¹²⁷. Za właściwe uważam odwoływanie się przez Trybunał

¹²³ Decyzja ETPCz z 30 maja 2006 r. w sprawie *Matyjek* p. Polsce, skarga nr 38184/03.

¹²⁴ Wyrok ETPCz w sprawie *Pierre-Bloch* p. Francji, § 56–57.

¹²⁵ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 284 oraz P. van Dijk, op.cit., s. 551.

¹²⁶ P. van Dijk, op.cit., s. 556–557.

¹²⁷ Ibidem. Autor jest zdania, że skoro kwalifikacja sprawy jako karnej według prawa krajowego jest wystarczająca i abstrahuje od stopnia surowości kary, to surowość sankcji innej niż karna nie powinna mieć przesądzającego znaczenia dla ustalenia jej punitywnego charakteru. Ten argument można jednak odierać wskazując, że nie są to tożsame sytuacje. W pierwszej z nich, to państwo decydując, że dany czyn kwalifikowany jest jako czyn prawa karnego,

do potencjalnych skutków, jakie dana sankcja wywoła dla jednostki. Kwestia ta powinna być jednak oceniana w sposób zoobiektywizowany, a nie zależeć od oceny jednostki. Trybunał mógłby rozwinąć koncepcję wpływu skutków grożącej kary na sytuację osoby fizycznej, rozważając jej sytuację osobistą, w tym rodzinną, zawodową oraz majątkową. W przypadku podmiotów innych niż osoby fizyczne byłaby to przede wszystkim ocena wpływu grożącej sankcji na sytuację majątkową i finansową takiego podmiotu. Przy zagrożeniu pozbawieniem wolności, choćby alternatywnym wobec sankcji finansowej, za prawidłowe uznaję przyjęcie domniemania, że mamy do czynienia z sankcją o charakterze karnym, z zastrzeżeniem zbadania dodatkowo również celu, skutków, ale i uzasadnienia nałożenia tego rodzaju sankcji. Na państwie spoczywałby obowiązek wykazania, że pozbawienie wolności nie może być w danym wypadku traktowane jako sankcja karna.

IV.

Pojęcie sprawy na gruncie art. 6 ust. 1 Konwencji ewoluuje. Trybunał w swoim orzecznictwie nadał mu treść, która istotnie wykracza poza literalne brzmienie tego przepisu. „Wyjaśniając, zabezpieczając i rozwijając” normy ustanowione w Konwencji, organ ten pełni rolę strażnika Konwencji stając się swoistym europejskim sądem konstytucyjnym, który wyznacza standardy ochrony praw jednostki¹²⁸. Trybunał wychodzi z założenia, że Konwencja nie została przewidziana po to, aby gwarantować prawa teoretyczne i iluzoryczne, ale prawa, które są skuteczne i efektywne¹²⁹. Interpretując postano-

przyjmuje na siebie zobowiązanie zapewnienia standardów obowiązujących w sprawach karnych. Grożąca w takim wypadku sankcja, choćby o niewielkiej dolegliwości, nie powinna mieć zatem znaczenia. Inaczej będzie w sytuacji, gdy czyn nie jest kwalifikowany w prawie krajowym jako czyn kryminalny. Wówczas to Trybunał musi ocenić, czy sprawa wymaga objęcia jej silniejszym standardem gwarancyjnym. Kryterium stopnia surowości sankcji wydaje się w takim wypadku przydatne. Zresztą autor sam przyznaje, że w odniesieniu do grzywny, stopień jej dolegliwości powinien być uwzględniany.

¹²⁸ P. van Dijk, op.cit., s. 538. Autor odnosi się do „konstytucyjnej” funkcji Trybunału powołując się na wyrok ETPCz z 18 stycznia 1978 r. w sprawie *Irlandia p. Zjednoczonemu Królestwu*, skarga nr 5310/71, § 154.

¹²⁹ Wyrok ETPCz z 13 czerwca 1979 r. w sprawie *Marckx p. Belgii*, skarga nr 6833/74, § 31.

wienia Konwencji Trybunał odwołuje się m.in. do zasady efektywności¹³⁰ i zasady wykładni ewolucyjnej (dynamicznej), co pozwala mu uwzględniać aktualny kontekst społeczno-kulturowy oraz zachodzące przeobrażenia prawne i gospodarcze. Obie zasady doprowadziły Trybunał do uznania prawa do rzetelnego procesu za prawo, które wymaga rozszerzającej i celowościowej interpretacji¹³¹. W konsekwencji pojęcie sprawy w świetle art. 6 ust. 1 rozumiane jest stosunkowo szeroko, choć nadal niektóre sfery pozostają poza zakresem zastosowania tego przepisu. W tekście Konwencji mowa jest o dwóch rodzajach spraw: tych, które dotyczą praw i obowiązków o charakterze cywilnym oraz tych, w których rozstrzyga się o zasadności oskarżenia w sprawie karnej. To rozróżnienie ma znaczenie z uwagi na silniejszy standard gwarancyjny w przypadku tej drugiej grupy. Istotna jest zatem kwalifikacja danej sprawy jako cywilnej bądź karnej w rozumieniu Konwencji. W odniesieniu do spraw o charakterze karnym Trybunał dość wcześnie skonstruował wzorzec kontroli formułując zasadnicze kryteria (tzw. kryteria *Engel*), którymi posługuje się przy rozpatrywaniu konkretnych spraw. Co do zasady kryteria *Engel* należy ocenić pozytywnie, choć doprecyzowania, a niekiedy zmodyfikowania wymagają reguły ich stosowania.

Aktualnie nie jest jasne, jaka jest zależność między drugim i trzecim kryterium. Wbrew pierwotnym założeniom, spełnienie drugiego kryterium nie wyklucza kontroli na podstawie trzeciego kryterium. Ponadto, niektóre elementy drugiego i trzeciego kryterium przenikają się nawzajem (cel normy i natura sankcji). Trybunał powinien też w sposób bardziej konkretny wskazać przesłanki, jakimi kieruje się przy ocenie rodzaju i stopnia surowości kary. Dobrym rozwiązaniem wydaje się analizowanie potencjalnych skutków sankcji dla jednostki. Trybunał mógłby badać, w jaki sposób grożąca sankcja, oceniając sprawę obiektywnie, wpływa na sytuację osobistą, zawodową czy majątkową osoby fizycznej bądź finansową w przypadku innego rodzaju podmiotów. Jeśli chodzi o drugi rodzaj spraw, to w piśmiennictwie postuluje się potrzebę zdefiniowania pojęcia „cywilne prawa i obowiązki”,

¹³⁰ B. Emmerson, A. Ashworth, A. Macdonald, *Human Rights and Criminal Justice*, Londyn 2012, s. 83 i n. W polskim piśmiennictwie na ten temat A. Wiśniewski, *Uwagi o znaczeniu zasady efektywności w orzecznictwie strasburskim*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2012, t. XXVII, s. 414 i n.

¹³¹ B. Emmerson, A. Ashworth, A. Macdonald, op.cit., s. 85–86.

które służy Trybunałowi do oceny czy dana sprawa może zostać uznana za sprawę cywilną w rozumieniu Konwencji. W tym wypadku Trybunał nie sformułował wyraźnego modelu kontroli, choć na podstawie dotychczasowego orzecznictwa można wskazać elementy, które z reguły brane są przez ten organ pod uwagę. Znaczenie mają tutaj treść i skutki prawa, o które toczy się spór, a zwłaszcza jego majątkowy charakter i wpływ na cywilnoprawny status jednostki. Trybunał z założenia dokonuje porównania elementów prywatnoprawnych z publicznoprawnymi spornego prawa i w razie przewagi tych pierwszych uznaje sprawę za cywilną w rozumieniu Konwencji. Nie zawsze jednak rezultaty tego porównania są przewidywalne, na co wskazuje przykład sporów dotyczących obowiązkowych świadczeń z ubezpieczeń społecznych czy podatków. Kazuistyczne podejście Trybunału do kwestii zastosowania art. 6 ust. 1 w jego aspekcie cywilnym naraża ten organ na zarzut niestabilności i niespójności jego orzecznictwa w tej materii, a nierzadko utrudnia uzasadnianie konkretnych rozstrzygnięć. W doktrynie wyrażony został pogląd o potrzebie zweryfikowania obecnego stanowiska Trybunału na rzecz przyjęcia generalnej zasady, że we wszystkich tych sprawach, w których decyzja władzy publicznej kształtuje sytuację prawną jednostki, art. 6 ust. 1 będzie miał zastosowanie. Nie wydaje się jednak by postulat ten mógł zostać zrealizowany z uwagi na możliwe konsekwencje proponowanego rozwiązania.

Literatura

- Emmerson B., Ashworth A., Macdonald A., *Human Rights and Criminal Justice*, Londyn 2012.
- Goss R., *Criminal Fair Trial Rights. Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Oxford i Portland, Oregon 2014.
- Hofmański P., Wróbel A., [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych wolności*. t. I, red. L. Garlicki, Warszawa 2010.
- M. Kloth, *Immunities and the Right of Access to Court under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Lejda-Boston 2010.
- Leach P., *Taking a Case to the European Court of Human Rights*, Oxford 2011.
- Mole M., Harby C., *The right to a fair trial. Guide to the implementation of Article 6 of the European Convention on Human Rights. Human Rights Handbooks nr 3*, Belgia 2006.

- van Dijk P., [w:] *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, red. P. van Dijk, F. van Hoof, A. van Rijn, L. Zwaak, Antwerpia–Oxford 2006.
- Vitkauskas D., Dikov G., *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights*, Strasburg 2012.
- White R., Ovey C., *The European Convention on Human Rights*, Oxford 2010.
- Wiśniewski A., Interpretacja autonomiczna w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2005, t. XIII.
- Wiśniewski A., Uwagi o znaczeniu zasady efektywności w orzecznictwie strasburskim, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2012, t. XXVII.
- Wiśniewski A., Wykładnia ewolucyjna Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r., „Gdańskie Studia Prawnicze” 2005, t. XIV.